

MUSIQI SƏNƏTİ

UOT 792.8

T.Muradova

Bakı Xoreoqrafiya Akademiyası
Xarici əlaqələr üzrə prorektor, dosent, xalq artisti

XOREOQRAFIYA SƏNƏTİNİN TARİXİ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: rəqs, xoreoqrafiya, yunan, Fransız məktəbi, Avropa rəqsləri, Rusiya xoreoqrafiya məktəbi

Bəşər tarixinin ən qədim incəsənət növü hesab edilən rəqs sənəti insan həyatının mühüm hissəsini əhatə edir. İnsanın yarandığı gündən bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühit, təhsil, tərbiyə, bilik və vərdislər, elm, dünyagörüşü və s. kimi komponentlərlə bir sırada rəqs də yer alır. Rəqs məfhumu incəsənət elmləri ilə yanaşı insanla bağlı digər elmlərin tərkibində də yer alır. Bu da onun bioloji, fizioloji, psixoloji, fəlsəfi, tibbi və s. xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. İnsan tarixinin ən qədim qatlarının araşdırılması zamanı qədim insanın rəqslə məşğul olması ən müxtəlif səbəb və situasiyalarla bağlı üzə çıxır.

T.Мурадова

ЭТАПЫ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ИСКУССТВО ХОРЕОГРАФИИ

Ключевые слова: танец, хореография, греческий, французская школа, европейские танцы, русская хореографическая школа

Танцевальное искусство, как самое древнее искусство в истории культуры, является важной частью в жизни человека. Со времен появления человека искусство танца сыграло формообразующую роль в его воспитании, образовании и мировоззрении. Танец, как понятие в искусстве, помимо своей научной концепции в искусствоведении, проявляет себя в составе других наук. Это исходит из его биологических, физиологических, психологических, философских и медицинских особенностей.

T.Muradova

STAGES OF HISTORICAL DEVELOPMENT ART OF CHOREOGRAPHY

Key words: *dance, choreography, Greek, French school, European dances, Russian choreography school*

Dance art, like the most ancient art in the history of culture, is an important part in a person's life. Since the appearance of man, the art of dance has played a formative role in his upbringing, education and worldview. Dance, as a concept in art, in addition to its scientific concept in art, manifests itself in the composition of other sciences. It comes from his biological, physiological, psychological, philosophical and medical characteristics.

Bəşər tarixinin ən qədim incəsənət növü hesab edilən rəqs sənəti insan həyatının mühüm hissəsini əhatə edir. İnsanın yarandığı gündən bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühit, təhsil, tərbiyə, bilik və vərdislər, elm, dünyagörüşü və s. kimi komponentlərlə bir sırada rəqs də yer alır. Rəqs məfhumu incəsənət elmləri ilə yanaşı insanla bağlı digər elmlərin tərkibində də yer alır. Bu da onun bioloji, fizioloji, psixoloji, fəlsəfi, tibbi və s. xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. İnsan tarixinin ən qədim qatlarının araşdırılması zamanı qədim insanın rəqlə məşğul olması ən müxtəlif səbəb və situasiyalarla bağlı üzə çıxır. Bunlardan ən geniş yayılanı isə ritual və ayinlərlə bağlıdır. Lakin hələ belə mərasimlərin mövcudluğundan çox-çox öncə, danışmaq qabiliyyətinin belə formalaşmadığı bir dövrdə qədim insan öz hislərini, fikrini məhz rəqs hərəkətləri vasitəsilə çatdırmışdır. Bu fakt rəqsin insan həyatında yerini həm də bir ünsiyyət vasitəsi kimi müəyyənləşdirir. Onun inkişafı isə rəqs hərəkətlərinin ilahi qüvvələrlə təmas qurmaq vasitəsinə çevrilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bəşər cəmiyyəti inkişaf etdikcə bu sənət növü də müəyyən evolyusiyaya mərhələləri keçmişdir.

Rəqsin mədəniyyət növü kimi formalaşması cəmiyyətin daha sivil dövrlərini əhatə edir. Burada rəqs sənətinin estetik funksiyası ön plana çıxır. Digər incəsənət növləri kimi burada da fantastik təsir faktoru tədricən dünyəviləşərək psixoloji, fəlsəfi, emosional, fiziki və s. faktorlarla əvəzlənir. Beləliklə də rəqs digər incəsənət növləri ilə təmasa girərək sintetik sənət növünə çevrilməyə başlayır. İnkişafın ilk mərhələsində rəqs ritmin və musiqinin müşayiəti ilə həyata keçirilmişdir. Musiqi ritmdən daha sonrakı mərhələyə aiddir. Ritmin müşayiəti rəqsin bilavasitə həyata keçirilməsi üçün həlledici amil olduğu üçün onları bir-birindən ayrı halda təsəvvür etmək mümkün deyil. Musiqi alətlərinin yaranması ilə rəqsin inkişafında yeni dönmə başlayır. Bəşər cəmiyyətinin tarixi evolyusiyaya mərhələləri bir-birini əvəz etdikcə rəqsin mahiyyəti zənginləşərək yüksək sənət

növləri sırasına yüksəlir. Sosial təbəqələşmə rəqsin kübar, şəhər, kənd, saray və s. kimi növlərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Bu təbəqələşmənin ən ali səviyyəsi isə rəqsin səhnədə tutduğu mövqe ilə müəyyənləşmişdir.

Rəqs sənəti tarixin müxtəlif mərhələlərində ehtiva etdiyi müxtəlif mahiyyətlər, sinkretik aspekti baxımından elmin və incəsənətin müxtəlif sahələrində tədqiqata cəlb edilmişdir. Rəqs termininin əhatə etdiyi ilk faktorlar musiqi və xoreoqrafiya olduğu üçün araşdırmalar daha çox bu sahələrdə aparılmışdır. Avropa və rus incəsənətinin aparıcı sahəsi olan xoreoqrafiya, balet sənəti həm ifaçılıq, həm də elmi cəhətdən güclü inkişaf etmişdir.

Klassik rəqsin ilk nümunələri Avropa incəsənətində məxsusdur. Rəqsin tarixini öyrənən elmi mənbələrdə bu barədə geniş araşdırmalar yer almışdır. Rəqs sənətinin tarixi əsas etibarilə eradan əvvəlki dövrlərlə səsleşdiyi üçün tədqiqatlar daha çox tarixi-arxeoloji faktlarla əsaslandırılır. Bu dövrə məxsus arxeoloji tapıntılar, rəqs sənətinə aid olan rəsmlər onun bəşər tarixinin ilkin dövrlərində hansı formada olması və mahiyyət kəsb etməsi ilə bağlı müəyyən fikir oyatmağa imkan yaradır. Arxeoloji tapıntılar üzərində əks olunan müəyyən rəqs hərəkətləri, rəqs edən insanların geyimləri, onları müşayiət edən musiqiçilər və s. informasiyalar bu sənətin tarixini öyrənən tədqiqatçılar üçün dəyərli mənbələrdir.

Rəqsin sinkretik mərhələsi eradan əvvəlki yüzdilliklərə adi edilir. Bu dövrdə rəqs sifətlə allahlara sitayişlə bağlı ritualların əsas hissəsini təşkil edirdi. Rəqsin bu bağlılığı müasir dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Bu dövrə xas təsvirlərdə rəqs edənlər halay şəklində toplanaraq dairə ətrafında fırlanırlar. Həmin element bir sıra xalq rəqslərində qorunub saxlanmışdır.

Rəqsin musiqi və poeziya ilə sinkretik bağlılığı uzun illər davam etmişdir. Bu əlaqə musiqi sənətində bir-birini əvəz edən mərhələlərdə daha parlaq nümayiş olunur. Onun sifətlə rəqs adları ilə bağlı mərhələləri mövcuddur. XVI-XVIII əsrlərdə vals dövrü, qavot dövrü, münuet dövrü kimi musiqi janrlarının inkişaf mərhələləri məhz rəqs adları ilə bağlıdır. Dünya incəsənəti tarixində ən qədim dövrü ifadə edən Misirə məxsus rəqs təsvirləri hesab olunur. Tarixi mənbələrdə bu təsvirlərin eradan 3 min il əvvələ aid olduğu qeyd olunur. Rəqqasları əl çalmaqla, eləcə də tütək, sitar, baraban, tamburin, kastanyet, simbala kimi musiqi alətləri ilə müşayiət edirdilər.

Yunanıstanda isə rəqs dini ritualın bir hissəsini təşkil edirdi. Musiqi ilə bərabər o da incəsənətin yaranmasına təkan verirdi. Yunanlar rəqs termini altında əl, ayaq və bədənin müxtəlif hərəkətlərini, akrobatik fəndləri, sifətlə müxtəlif mimikalarını nəzərdə tuturdu. Tarixi mənbələrdə qeyd olunur ki, yunanlar bütün rəqslərini allahlara həsr edirdilər. Rəqslər müxtəlif kateqoriyalara bölünürdü: dini rəqslər; gimnastik rəqslər; mimikalı rəqslər; xorla müşayiət olunan teatr rəqsləri; qarışıq rəqslər (mərasim, salon, ictimai və s.) Yunanıstanda Veneranın şərəfinə ifa olunan rəqslər də çox məşhur olmuşdur. Bu dövrdə rəqsin səhnə təcəssümü yunan teatrlarında xorla müşayiət olunan rəqslərdə cəmləşir.

Roma rəqslərinin xarakterinə nəzər saldıqda isə, burada müxtəlif xalqların təsiri özünü göstərmişdir. Bu baxımdan da Roma rəqsləri rəngarəng və zəngindir. Roma dövlətinin böyük əraziləri işğal etməsi ilə, bu yerlərdə yaşayan xalqların incəsənətinə xas cəhətləri də mənimsəmələri onların rəqslərində öz əksini tapmışdır. Lakin Romanın hərbi istilalara önəm verməsi, bu dövətdə incəsənət və musiqinin bir qədər kölgədə qalması ilə səciyyələnirdi ki, bu da onun Yunanıstan kimi yüksək bədii səviyyəyə qalxa bilməməsinə səbəb oldu.

Rəqsin tarixində yeni mərhələ xristianlığın yayılması ilə başlanır. Bu dövərdə Avropa ölkələrində rəqsin mahiyyəti daha çox kilsə mərasimləri ilə bağlı olmuşdur. Lakin cəmiyyətin mədəni səviyyəsi inkişaf etdikcə rəqs etmək bacarığı onun müəyyən təbəqələri üçün vacib şərtlərdən birinə çevrilməyə başladı. XV əsrdən artıq bal mərasimlərinin rəqs əhəmələri formalaşır, salon rəqsləri yaranırdı.

Orta əsrlərin rəqs mədəniyyəti əvvəlki dövrlərə nisbətən daha dünyəvi mahiyyət daşımaqla yanaşı, təbəqələşməyə də məruz qalmışdır. Lakin onun inkişaf prinsipi müasir dövrümüzə kəsb etdiyi mahiyyətə yaxınlaşmışdır. Bu dövərdə qədim rəqslər yeni elementlər kəsb etməyə başlayır, eyni zamanda dövrün tələblərinə, obrazların uyğun yeni rəqslər yaranırdı. Lakin bu rəqslərin də kökündə qədim əhəmələr dayanırdı. Bu baxımdan teatrallaşmış bal rəqslərini misal çəkmək olar. Bu rəqslərin formalaşması XIV –XV əsrlərə təsadüf etsə də, bu əhəmələrin tarixi qədim Misir və Yunan rəqslərinə təsadüf edir. Rəqs tarixini araşdıran elmi mənbələrdə baletin də bu dövərdə yaranmasını qeyd edən fikirlər də yer almışdır. Bu inkişafın məntiqi nəticəsi kimi 1661-ci ildə Fransada 13 akademik rəhbərlik etdiyi Rəqs Akademiyasının yaranması ilə səciyyələnir. 1669-cu ildə bu təşkilat Musiqi və Rəqs Akademiyası adlandırılır. Burada gənclər ciddi qaydada rəqs sənəti ilə məşğul olur, balet sənətinə yiyələnirdilər. Fransada formalaşan bu akademiyanın rəqs əhəmələri dünya xoreoqrafiya sənətinin inkişafına böyük təsir göstərməklə yanaşı, Avropada Venesiya, Neopolitan, Milan, Paduan kimi İtalyan rəqs məktəbləri də mövcud olmuşdur.

Dünya xoreoqrafiya sənətinin inkişafında yeni mərhələ Rus məktəbi ilə bağlı olmuşdur. Rusiyada klassik rəqs əhəmələrinin formalaşmasının ilkin mərhələsində Peterburqda fransız məktəbini Lande, Venesiya məktəbini isə Fossano təmsil edirdi. Burada ilk yerli rəqs məktəbinin yaranması 1738-ci ildə Lande tərəfindən təqdim edilən proyektin təsdiqlənməsi ilə gerçəkləşmişdi. Həmin məktəb müasir dövrümüzə də Peterburqda fəaliyyət göstərən A.Y.Vaqanova adına Akademik Xoreoqrafiya məktəbi kimi tanınır.

Bu məktəbə qəbul olunan uşaqlar xalq arasından seçilirdi. Bu isə rus milli xoreoqrafiya əhəmələrinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. 1942-ci ildə I Yelizaveta rus milli balet truppasının yaranması haqqında qərar verərək Fossanonu yenidən Rusiyaya dəvət edir. Bununla da ölkədə milli balet məktəbinin formalaşması daha ciddi xarakter alır. Rus rəqqasları fransız və italyan xoreoqrafiya məktəblərinin təmsilçiləri tərəfindən yetişdirilsə də, onların rəqsində

milli özünəməxsusluq və xalq rəqslərinə xas elementlər, ifadə tərzini qorunub saxlanmışdı. Bu dövrün parlaq simaları A.Y.Toporkov, A.S.Baskakova kimi balet ustalarının adları tarixə məktəbin ilk yetirmələri kimi daxil olmuşdur. Lakin Landenin vəfatından sonra Rusiyada baletə olan maraq tədricən azalmağa başlayır, Fossanonun təqdim etdiyi italyan balet-burleskalrı tamaşaçıların diqqətini daha az cəlb edirdi.

Balet sənətinin inkişafında mühüm mərhələ hesab edilən Avropa burjua inqilabları janrın yeni tərzdə, məzmununda, formada təqdim olunması üçün təkən verdi. İngiltərədə ilk süjetli balet yarandı. Con Uiverin 1717-ci ildə təqdim etdiyi “Mars və Veneranın məhəbbəti” baleti ilk süjetli balet kimi rəqs və pantomimani özündə birləşdirirdi. Onun 1721-ci ildə yazdığı “Anatomik incəsənət” əsəri isə xoreoqrafiya sahəsində aparılan ilk tədqiqat işi idi. Lakin süjetli baletin təməlinin qoyulmasında mühüm rol oynayan sima həm fransız xoreoqrafı Jan Jak Novver hesab olunur. O, “Rəqs haqqında məktublar” əsərində ingilis baletmeysterinin fikirlərinə tez-tez istinad edir, onlardan nəticə çıxararaq xoreoqrafiya sənətində öz dəsti-xəttini yaradırdı. Novver süjetli baletin ənənələrini həm də praktik fəaliyyətində möhkəmləndirdi və yeni xoreoqrafik ənənələr əsasında xeyli sayda istedadlı rəqqaslar yetişdirməyə nail oldu. Süjetli baletin daha bir qurucusu Avstriya saray baletmeysteri F.Qilferdinq hesab olunur. Onun yaradıcılığı Rusiya balet sənətinin yeni istiqamətdə inkişafına xüsusi təsir göstərmişdir.

Rusiyada Qilferdinqin ideyaları dərhal maraqla qarşılandı. Rus artistləri onun həyata müasir və açıq gözlə baxışının sənətdə tərənnüm edən tərzini tezliklə mənimsəməyə çalışırdılar. Qilferdinqin verdiyi quruluşlarda realist tendensiya və dərin məzmun rus incəsənətinə yaxınlıq təşkil edirdi. Beləliklə də, 1760-cı ildə Rusiyada süjetli balet öz təməlini tamamilə möhkəmlətməmiş oldu. Rusiya baletinin tarixində mühüm mərhələ XVIII əsrin 50-ci illərində baletin operadan ayrılaraq balet-pyes kimi təqdim olunması ilə səciyyəvidir. Xoreoqrafik tamaşanın məhz bu növündə milli baletin formalaşması baş vermişdir. Balet-pyes ifaçılara öz pantomima-rəqs obrazlarını, aktyorluq istedadını, ifadəli və virtuoz bacarıqlarını nümayiş etdirməyə şərait yaradırdı. Bu tendensiya 1766-cı ildə Rusiyaya dəvət olunmuş italyan əsilli baletmeyster Anjiolininin yaradıcılığında davam etdirilir və onun xoreoqrafik quruluşları daha çox milli rus rəqsləri üzərində köklənir.

XVIII əsrin sonu Rusiyada baletə maraq bir qədər də artır. Teatra olan maraq əvvəlcə şəhər, daha sonra əyalət tamaşaçısında da geniş vüsət alır. Beləliklə də, şəhərlərdə hər kəsin gedə biləcəyi kommersiya teatrları yaranmağa başlayır. Ölkənin mədəni həyatında mühüm hadisələrdən biri də Moskvada rəqs məktəbinin, balet teatrının formalaşması ilə bağlıdır. Burada sənətin formalaşmasına Paradiz, Morelli kimi baletmeysterlər nəzarət edirdi. Beləliklə də, XVIII əsr dünya və rus xoreoqrafiya sənətinin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, incəsənət tarixinə çoxlu sayda parlaq simalar bəxş etmişdir.

XIX əsr dünya xoreoqrafiya sənətinin inkişafında yeni inkişaf mərhələsinə

qədəm qoymuşdur. Bu dövrün səciyyəvi cəhətləri ilə bağlı növbəti məqalədə geniş araşdırma yer alacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Барышникова Т.К. Албука хореографии. С.Петербург: Респекс, 1996, 256 с.
2. Красовская В.М. История русского балета. Ленинград: Искусство, 1978, 231 с.
3. Бахрушин Ю.А. История русского балета. Москва: Советская Россия, 1965, 227 с.
4. Блок Л.Д. Классический танец. История и современность. Москва: Искусство, 1987, 556 с.
5. Уральская В.И. Рождение танца. Москва: Советская Россия, 1982, 144 с.
6. The dance. Historic Illustrations of Dancing from 3300 B. C. to 1911 A. D. by an antiquary, London, 1911/ Перевод: Линская Дарина, Лаврецова Юлия, Смольнякова Екатерина

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.05.2018

Мəqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 28.06.2018

Мəqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 05.07.2018

**Мəqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Nərminə Quliyeva**

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.